

MIKOR KEZDETT EL VERSET ÍRNI ORCZY LÓRINC?

Arany János megállapítása az 1718. augusztus 9-én Tarnaörsön született Orczy Lőrincről, hogy ha előbb kiadja verseit, tőle számitanánk a felvilágosodás korát,¹ jellemző Orczy egész működésére. Költészetéről éppúgy, mint közéleti tevékenységéről megfeledezett az utókor, pedig mindkét területen jelentőset alkotott. Költészetének verstörténeti jelentőségén túl ő az első filozófus költőnk, aki kora színvonalán álló, nagy műveltséggel párosuló, önálló kritikai felfogással rendelkezett. Életét a filozófiai szkepszisnek, „az erkölcsösen és jól élni” elvének megfelelően igyekezett berendezni. Életeszménye a nagy műveltségű ember, aki jót cselekszik és jól él; ha kellett, fegyvert fogott vagy több kortársához hasonlóan saját költségen fegyverzett fel katonákat; vagy nagy lelkiismeretességgel látta el főispáni, folyamszabályozási és egészségügyi² biztosi tisztét is. Irodalompartoló tevékenysége³ sem kevésbé jelentős; öregségére igen nagy tekintélynek örvendett az írók között; „irodalmi udvar” alakult ki körülötte, az írogatók igyekeztek műveikkel nála jelentkezni. Kiváló gazdaként igazgatta „házi gazdaságát”, hogy az anyagi alapja is meglegyen a jócselekedeteknek. Szeretettel nevelgette egyre népesebb családját – 1784-ben, a főispánságról leköszönő beszédében harminchárom élő unokát említ⁴ –, és kikapcsolódásként verselgetett. A levéltári anyagban az első verse, amely ránk maradt, és

¹ ARANY János, *Báró Orczy Lőrinc*, Koszoru, 1863; *Ua.* = A. J. *Válogatott művei*, IV. *Tanulmányok, cikkek*, Bp., Szépirodalmi, 1953 (Magyar Klasszikusok). Orczy első verseskötete 1787-ben Pozsonyban, Révai Miklós kiadásában *Költevényes holmi egy nagyságos elmétől* címmel jelent meg; de a versek jó része 1772 előtt íródott.

² Főispánságának iratai az Országos Levéltár, P szekció. 520, Miscellanea, Acta comitatus Abaujváriensis = ACA Nr. 1–847, 1725–1807, 1–5. csomóban (továbbiakban ACA és szám); egészségügyi és folyamszabályozási biztosságának iratai: P 520, 19. csomó, *Negotium sanitatis* = St. Nr. 1–133, 1766–1771, és ugyanitt a *Regulatio fluviorum superioris Hungariae* = RF Nr. 1–130, 1773–1799. A levéltár külön felhívja a figyelmet, hogy a látszólag hatalmas terjedelmű anyag igen hiányos. Mi hozzátehetjük, hogy az elrendezése is igen sajátos elvek alapján történt. Pl. a 14. csomó anyagába, a „*Militaria Baronis Laurentii Orczy* = MBO 1–40, 1742–1781”-be, mely a jászkun huszárak összeírásait, katonai iratait tartalmazza, beosztották fiai néhány levelét is, pedig ezek inkább magánjellegetek. Ez az elrendezés az egész Orczy-levéltárra jellemző.

³ Orczy Kazinczyt, Batsányit partoló tevékenysége ismert. Például Ille János 1766. évi Boethiusfordításának kiadását pénzzel támogatta Orczy. Révai Miklós nemcsak Orczy verseit adta ki, hanem szintén kapott tőle anyagi segítséget. Fejér Antal, a Haller család irodalommal foglalkozó ügyvédje is elküldi műveit Orczyhoz.

⁴ Ekkor öt gyermeke volt életben: Anna, József, László, Mária és a második házasságából Teréz. László fia házassága gyermektelen volt. A beszéd lelőhelye: ACA 826.

egyik kötetében sem jelent meg nyomtatásban,⁵ az 1754-es dátumot viseli. Valószínűleg ennél az időpontnál is korábban kezdhetett el verset írni, hiszen ekkor már 36 éves, de ezek a korai próbálkozások nem maradtak fenn.⁶ Barkóczy Ferenc (1710–1765)⁷ egri püspököt, 1761–65-ben esztergomi érseket szokás Orczy verselgetésre biztatójaként számon tartani,⁸ különösen szem előtt tartva azt a tényt, hogy Barkóczy 1756 körül állított könyvsajtót Egerben. De talán nem helytelen megemlíteni az Orczy nővérét, Zsuzsannát (?–1730) 1729-ben feleségül vevő és a családban nem sok jó emléket hagyó Amade Lászlót (1703–1764), aki kora híres-hírhedt verselőjeként maga is felkelthette sógorának írogató kedvét, aki ekkoriban ugyan még csak tizenkét éves kisfiú.

Orczy Lőrincnek ez a legelső fennmaradt verse Alexander Pope (1688–1744) angol költő francia nyelvre lefordított költeményének⁹ saját kezű másolata és fordítása. A lap hátoldalán a *Richvaldszki Prepost úrnak, Egerbenn 15 October[en]. 1761* című vers prózában írt fogalmazványtöredéke olvasható, mely Orczy 1787-ben megjelent kötetében található verses változatban. A versről Fest Sándor mutatta ki,¹⁰ hogy Pope verse, a *Windsor-Forest*¹¹ hatott rá. A fogalmazványtöredék keletkezhetett jóval korábban, mint a verses változat, melynek nincs levéltári nyoma. A lap másik oldalán álló, alább közölt szöveg 1754-ből keltezett. A másolás, illetve átköltés 1754-es időpontja mellett szól az is, hogy a kéziratok között található a „21-a Junij. Ex Horatio Flacco. 1754.” és egy egyelőre ismeretlen eredetű francia szöveg „28. Júll. 1754.” dátummal. Amennyiben a vers dátumát Orczy kezdési időpontjaként kezeljük, akkor Horváth János és mindazok

⁵ Révai Miklós sajtó alá rendezésében 1789-ben Pozsonyban látott napvilágot Orczy második verseskötete *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* címmel. Barcsay Ábráhámmal váltott episztoláit is tartalmazza.

⁶ Az Országos Levéltárban megtalálható az Orczy család levéltára a P szekció 518–531. anyagában, mely igen sérült és hiányos. Fontos részek semmisültek meg többszöri költözések és tűzvészek következtében. Így pl. a P szekció, 520, 13. csomó anyagában elhelyezett „Functiones honoratioris = FH. Nr. 1–34, 1710–1794”, mely a családtagok egyes tisztségek iránti folyamodványait, illetve az elnyert tisztségek utáni taksák kifizetéséről szóló nyugtákat, gratuláló leveleket tartalmazta; vagy a 18. csomóban lévő „Epistolae familiarum ad Stephanum, Laurentium et Josephum Orczy = Jelzet nélkül, Nr. 1–98, 1774–1787” főleg korabeli írók leveleit tartalmazta. Így a kéziratok versanyag is hiányos, és többek között Orczy idősebbik fiának, Józsefnek a verseit is tartalmazza.

⁷ Barkóczy Ferencről lásd BITSKEY István, *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás = Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1974, 333–367.

⁸ Lásd az előző jegyzetet, valamint BÖHM Dezső, *Orczy Lőrinc élete és költészete*, bölcsészdoktori értekezés, Kolozsvár, 1909; CLAUSER Mihály, *Báró Orczy Lőrinc*, Bp., 1940 (klny. az It 1940/1. számából); CSÁSZÁR Elemér, *Orczy Lőrinc*, ItK, 1916, 403–440; HORVÁTH János, *Orczy Lőrinc = Irodalom és felvilágosodás, i. m.*; MEZEI Márta, *Korszerű költészet a felvilágosodás korában = Mesterség és alkotás: Tanulmányok a felvilágosodás és reformkor magyar irodalmáról*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1972, 33–65.

⁹ Pope verseinek létezik pl. 1739-ből francia nyelvű kiadása: *Les Principes de la morale et du goût*, par Mr. DU RESNEL, Abbé de Sept-Fontaines, de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Amsterdam et Leipzig, 1739; vagy a szintén DU RESNEL fordította és kiadta *Oeuvres diverses de Pope*, Amsterdam et Leipzig, 1749. Az említett, illetve felhasznált Pope-művek lelőhelye minden esetben: Berlin, Staatsbibliothek, Preußischer Kulturbesitz.

¹⁰ FEST Sándor, *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig*, Bp., 1917.

¹¹ Első kiadása: 1713; a vers első részét Pope 1704-ben írta.

feltételezése beigazolódik ezzel a verssel, akik Orczy költői működésének kezdetét 1755 előttre tették. Horváth János arra is jól érzett rá, hogy francia nyelvből fordíthatott.¹² Bár Horatius esetében inkább latinból, mert a levéltári anyagban található versmásolatok mind latin nyelvűek. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy ismerhetett illetve birtokolhatott francia változatokat is.

A következő probléma ezzel a verssel, melyet Orczy saját kezűleg másolt, majd rögtön a lap alsó harmadában fordított is, hogy ebben a formában nem Pope verse. Csak feltételezhetjük, hogy Orczy maga „állította össze” Pope *An Essay on Man* című művének Du Resnel abbé által készített, *Les Principes de la Morale ou essai sur l'Homme*¹³ című fordításából. Hogy milyen elv, meggondolás vezette a sorok kiválasztásában, nem tudjuk. Az összesen húsz sor tematikában, hangulatban illik Orczy Boethius-fordításához,¹⁴ melyben a szerencsének, a boldogságnak, a legfőbb jónak nagy a szerepe. A „fordítás” Orczy gyakorlatának megfelelően inkább átdolgozást jelent, hiszen még ezt az igen „átalakított” (az eredeti négy hosszú episztolából áll) szöveget is átformálta: nem fordította le teljesen, az 5–6. sort kihagyta, és a sorrendet is megváltoztatta: az utolsó nyolc sor a francia változatban az első rész.

Miután a kéziratoldal hasonmását itt közlöm, nem látom szükségesnek az Orczy által leírt francia szöveg betűhű átiratát adni. Helyette inkább Du Resnel fordításának 1749. évi kiadásából kerestem ki és ottani szövegük szerint közlöm az Orczy kéziratában összemásolt sorokat. A római számokkal a fejezetet, az arab számokkal a verssort jelöltem.

De Mr. Alex. Pope. 1754.

	IV, 349	L'état le plus abject, comme le rang suprême,
	IV, 350	Sont les dehors de l'Homme, et non pas l'Homme même.
	II, 333	Qui conduit les Guerriers? c'est la témérité.
	II, 334	Qui fait fleurir les Arts? souvent la vanité.
5	IV, 315	Des Parlemens entiers, á la honte des Loix.
	IV, 316	Ont quelquefois vendu leur criminelle voix:
	IV, 145	La Fortune en suivant un aveugle caprice
	IV, 146	Aux Bons comme aux Méchans peut se montrer propice;
	IV, 137	Ces biens qui du bonheur portent le caractere,
10	IV, 138	Sont la fanté, la paix, le simple nécessaire.
	IV, 113	A ses adorateurs la Fortune propice
	IV, 114	Dispense ses présens au gré de son caprice;

¹² HORVÁTH János, *Orczy Lőrinc = Irodalom és felvilágosodás. i. m.*, 658–714.

¹³ *Oeuvres diverses de M. Pope*, Amsterdam et Leipzig, Chez Arkstée et Merkus, 1749, Tome Troisième. Nouv. ed., T. 1–8, Amsterdam et Leipzig, 1867. Az *An Essay on Man* 1734-ben jelent meg.

¹⁴ Anicius Manius Torquatus Severinus Boethius (480 k.–524) tragikus sorsú római költő, filozófus és államférfi. Leghíresebb művéből, a *De consolatione philosophiae*ből Orczy átköltött 23 metrumot, melyek 1787-ben, a *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*ben megjelentek.

De Mr. Aley. Hope. 1754.

Le plus abject comme le sang d'opium
Sur la cheoir de l'Homme & non pas l'homme même
Qui conduit les forces d'est la temerité
Qui fait fleurir les arts sous la vanité
Des parlements entiers à la fin de ses loix
Ont quelquefois vendus leur annuelle voix
La fortune en souvant une aveugle caprice
Aux bons comme aux méchants peut se montrer propice
Les biens qu'on bonheur portent le caractère
Sur la santé la paix le simple nécessaire
A se y adonner la fortune propice

On pense ses profès au gré de son caprice
En possédant un seul droit qui possède un bon cœur
A d'ont du trop se prude la source de bonheur
N'est point de vertus dans un degré d'opium
Peu des vices aussi sont portés à l'extrême
Mais toujours notre cœur au dedans s'en de
De Vies de vertus se trouve comploté
Et qui pour un mortel la science d'opium
Est enfin de savoir se contenter en même

Aval d'ancien j'ai vu et apandé...
Witt de qu'on s'atten van Sabad brinde
Ki bri...
az ex Kaloparem...
Evetket...
Salah...
Osu...
BASTARDI...
P. MARCIN

	IV, 59	Qui possede un sens droit qui posse de un bon coeur,
	IV, 60	A dans son propre fond la source du bonheur,
15	II, 307	Il est peu de vertus dans un degré suprême;
	II, 308	Peu de vices aussi sont portés a' l'extrême;
	II, 309	Mais toujours notre coeur au-dedans divisé,
	II, 310	De vices, de vertus se trouve composé.
	IV, 664	Et que pour un Mortel la science suprême,
20	IV, 665	Est enfin de savoir se connoître soimême?

Majd így folytatódik a kézirat közvetlenül a francia szöveg alatt:

A vak szerencsének vak az ajándéka
jok[na]k s-gonoszokb[a]nn van szabad birtoka.
Ki bir jo elmével és vagion jó Szive
az maga magáb[an] fő jot el erhetete.
az erkölts nem juthat igen felső pólczra
az vétket sem viszük első Garadicsra
így vagion mi Szívünk adva és olly moddal teremtvé
abban mindenkor az rosz joval van Keverve
halandoknak pedig ez fő tudománya
ösmerjük meg Istennek minő alkotmánya.

mind az alacson rend mind az méltóságok
nem maga az ember hanem csak ruhájok.
az hadakozokat viszi vakmerőség
az fő mesterségeket hivság és fősvényseg
Tegj bár arany óltart a vak Szerencsének
adgja/osztya meg is javát gjorsnak ugj mintt restnek
hijáb[an] aldozol ezen vak Istennek
ma jó tapasztalod holnap K[...]retlennek